Povesti z ORAVY II

Duchovia v Istebnianskom Hrádku

Kedysi, veľmi dávno, ešte v praveku, sa blízko cesty vedúcej od Komjatnej a Žaškova, rozhodli na dlhšie usadiť akísi ľudia. Keď sa tak okolo seba obhliadali, najvhodnejším miestom sa im zdal byť skalný ostroh dvíhajúci sa nad riekou Oravou pri Istebnom.

Dlho veru nerozmýšľali a zakrátko si postavili drevené hradby, ktoré mali zaručiť bezpečie pre rodiny i ich majetok. Potom si dlhé roky nažívali v pokoji, kým neprišli iní bojovníci, všetkých pozabíjali a osadu spálili. Odvtedy tam nikto nebýval, no vŕšku zostalo pomenovanie Hrádok.

Roky sa míňali, ba stáročia tadiaľ prelietli. Ľudia vŕšku stále hovorili Hrádok, i keď o žiadnom hrade, ba ani malom hrádku tam nebolo ani chýru, ani slychu.

Väčšina ľudí sa nad tým ani nezamýšľala, iba niektorí vedeli o tom svoje. Vraj ten hrádok tam kedysi stál. A muselo byť na tom niečo pravdy, ľudia nezvykli nič pomenovať len tak bez príčiny.

Medzi obyvateľmi sa však z generácie na generáciu odovzdávalo varovanie, aby si na to miesto každý dával veľký pozor, lebo v čase splnu mesiaca a o polnoci tam žiaria modré svetielka.

Svietia doďaleka, ba jedno cez druhé sa vznášajú do výšin ako vtáky, potom zasa padajú na zem. Tí, čo si nedali pozor, zle pochodili.

Ak aj ktosi musel vtedy prejsť tými miestami nočnou hodinou, veľký pozor si dával, ba sa i ponáhľal.

Tak to bolo až dovtedy, kým sa hore Oravou nezačala stavať železnica. V tých časoch má korene aj naša povesť.

Pokroku sa nedalo postaviť do cesty. 19. storočie patrilo parným strojom a mnohým iným vynálezom. Železničné trate začali križovať štáty, spájať veľké i malé mestá, zahrýzali sa do krajiny.

Či sa to komusi páčilo, alebo nie, nebolo rozhodujúce. Odporcovia väčšinou vyšli na posmech.

Aj na Orave tak bolo. Železničná trať mala priniesť ľuďom prácu a povznesenie celého zaostalého kraja.

Veru pokrok sa nedal zastaviť. Daromne sa proti nemu stavalo kamenné bralo v Kraľovianskej doline, daromne mu prehrádzala cestu rieka Orava. Všetko bolo márne.

Lopaty a krompáče sa v jeden deň zahryzli aj do kopca v Istebňanskom chotári nazývanom Hrádok, lebo stál v ceste a nedal sa nijakovsky obísť.

Nebolo inej cesty. Chlapi až hen z talianskej zeme sa tu lopotili. Jedni kopali, iní nakladali a ďalší odvážali kameň i červenkastú zem.

V ktorési ráno, keď z vŕšku už poriadne ubudlo, jeden z robotníkov počul akýsi hlas. Obzeral sa napravo i naľavo, no nikoho nevidel. Len ten hlas stále dookola:

„Toto je naša zem. Nikto vás sem nevolal. Roky sme tu v pokoji a teraz?“ hlas na chvíľu stíchol.

„Zle bude s vami,“ po chvíľke dopovedal s veľkým varovaním.

Robotník sa veľmi preľakol. Neprišiel tu on až hen z talianskej zeme, aby kohosi rušil, či ináč mu zle robil. Železnicu mali postaviť, aby ľuďom slúžila.

Keď si chlapi večer posadali v chalupe okolo ohniska, ten čo počul neznámy hlas sa bojazlivo spýtal suseda:

„Nič si nepočul?“

„Čo som mal počuť?“ trochu aj zo zvedavosti sused.

„Nikde nikoho, len ten hlas sa mi prihovoril. Hovoril, že je to ich zem a že nás tu nikto nevolal,“ rozhovoril sa.

„Akože nikto nevolal. Veď zem nikomu neberieme, ale pozvali nás, aby sme tu železničnú trať postavili,“ skočil mu do reči sused.

„Veď hej, to je pravda, ale ten hlas hovoril, akoby sme im chalupu nad hlavou rúcali,“ zas o svojom chlap, čo počul tajomný hlas.

Sused kývol rukou, nechcelo sa mu počúvať, čo sa komu zazdá a potom s tým chce strašiť iných. Ba si aj odsadol o kúsok ďalej, aby vari neochorel, ak horúčka jeho krajana zachvátila, či dáka závažná choroba postihla.

Na druhý deň bolo rovnako. Chlapi zas kopali nakladali i odvážali zem, čo sa podchvíľou farbila ako dúha. Aj ten hlas bolo opäť počuť, i keď nikde nikoho cudzieho nebolo vidno. No v ten deň ho počuli už dvaja robotníci.

Chvíľu sa dohovárali a potom zašli za majstrom. Všetko mu po poriadku vysvetlili, tak ako bolo.

„Ha, ha hááááá,“ tak sa rozosmial, že až hen do Veličnej ho určite bolo počuť.

„Ak sa vám nechce robiť, berte sa kade ľahšie. Takých ako ste vy ja nájdem koľko

chcem,“ prezradil im.

Na tretí deň už tajomní hlas počuli všetci robotníci.

Veľmi sa preľakli. Krompáče, lopaty i fúriky odhodili a už sa brali preč. Len majster ich veľkým krikom a s vyhrážkami zastavil. Nadával im, koľko sa do nich vmestilo.

„Niečo sa vám zazdá a hneď by ste utiekli, akoby sa tu ozrutný medveď ukázal. Pred kamennými bralami ste sa nezastavili, ani pred mútnymi, divými vodami a teraz by ste sa vyľakali akéhosi hlasu?“ dohováral im.

Na ďalší deň chlapov čakalo iné prekvapenie. Po celom stavenisku boli porozhadzované akési prstene, náušnice i iné ozdoby, no ich polámané krompáče, lopaty a rozdrúzgané náradie pomaly odnášala voda.

Chlapi sa vrhli na porozhadzované čudá. Jeden pred druhým si ich pchali za košele, ba schovávali, kde kto mohol.

S majstrom vtedy už celkom nebolo reči. Videl rozhnevané tváre nadriadených, ich nespokojnosť, že nestihnú železnicu včas dokončiť.

Kričal ako v pominutí. Behal od jedného k druhému, bral im z rúk ozdoby a zahadzoval do rieky Orava.

„Keby zlato, alebo striebro, nepoviem. Ale bronzu sa vám zachcelo. Ako ľahko sa dáte oklamať. Ktosi vás chce odtiaľto odohnať preč a vy?“ v hneve sa zadúšal.

Chlapi pozorne poprezerali ozdoby a rovnako ako ich majster ich poodhadzovali do rieky.

V ďalšie dni pracovali vo veľkej neistote. Hlas sa im neprihováral, ani sa im nevyhrážal, ba nikto im ani nič po stavenisku nerozhadzoval, no cítili, že je to akoby ticho pred búrkou. Medzi sebou si ticho rozprávali o ľuďoch, čo tam určite pred mnohými rokmi žili a ktovie akousi ukrutnou smrťou zahynuli.

Nuž, o čo viac strachu, o to menej roboty a možno aj opatrnosti. Vtedy sa aj zlé zvykne porobiť.

Nikto nevedel, ako sa to stalo, len zrazu kus steny sa s veľkými kameňmi začal rútiť nadol. Chlapi s krikom utekali jeden pred druhým. Traja nestihli. Zavalili ich hŕby kameňov a zeme.

V ďalšie dni už nikto nechcel nastúpiť do roboty. Všade inde chlapi boli ochotní ísť. Mostné piliere v hlbokej vode zakladať i kameň lámať, len nie v Istebňanskom Hrádku kopať. Až sa im smrteľný strach do tvárí nasťahoval, keď si na ten kopček pomysleli.

4

Daromne nahovárali aj sedliakov z okolitých dedín, žeby si privyrobili.

Inokedy koľko radosti prejavili, korunke sa potešili, čo by sa v chalupe zablýskala. Vtedy sa im úsmev na tvári neukázal. Ani počuť o takej robote nechceli. Vedeli už oni o Istebňanskom Hrádku svoje. Od malička im strašidelné veci o tom kopci rozprávali.

Majster mal veru o čom dumať. Nebolo mu veľmi do reči. Železnicu nedokončia načas, aj o zárobky všetci prídu a ktovie čo s nimi ešte páni porobia. Musí si s tým vŕškom poradiť. Tunely popod zem ryli, ba aké iné trápenia museli pri robotách znášať. A teraz by všetci zutekali?

Vtedy sa majster slabulinko pousmial. Napadla ho vari akási spásonosná myšlienka.

- Veď hej, výbušniny si aj s inými vrchmi poradili, - zamyslel sa.

Vzdychol si, a zdalo sa, že mu poriadny kameň zo srdca odpadol.

Ešte v ten istý deň v pote tváre sám ako kôl v plote do zeme jamy kopal a do nich čosi ukladal, ba ako ku telegrafu akési drôty krížom-krážom naťahoval.

Potom sa už len zem poriadne zatriasla, nastal výbuch akoby ďalekonosné delo vystrelilo a ticho.

Keď si kamene a veľké kusy zeme našli nové miesto, ba i prach usadol, na druhom konci sa v neveľkej diaľke ukázali prvé veličnianske domy. Istebniansky Hrádok bol rozčesnutý na dve časti. Železničné koľaje bolo možné ukladať.

Keď nastala noc, sa tam však hrozné veci diali. Modrasté svetlo odtiaľ žiarilo do diaľky. Pamätníci rozprávali, že ho bolo toľko ako nikdy predtým. A k tomu vrava ako na jarmoku.

S príchodom nového dňa všetko utíchlo. Ľudia si dlho rozprávali, že to duše nešťastných ľudí v pradávnych časoch zamordovaných, sa lúčili s tamojším krajom, lebo živí v túžbe po zbohatnutí im zničili domov.

Kde sa usadili, o tom už povesť nehovorí. No určite na živých nespomínali v dobrom. Preto sa vraj ľudia boja duší, čo sa bezprízorne motajú po kraji a občas dajú o sebe vedieť.

5

Hnev dolnokubínskeho richtára

Čo budeme tajiť. Treba po pravde priznať, že medzi Veličnou, Veľkým Bystercom a Dolným Kubínom bolo v minulosti aj veľa rivality. Keď sa jednému darilo, druhý sa boril s nástrahami prírody, alebo aj ľudskej zloby.

Veľký Bysterec sa mal kedysi stať ozajstným mestom. Už k tomu chýbalo len veľmi málo, ba len krôčik. Čo narobíš, keď sa príroda vzprieči, alebo aj iné okolnosti sa náhle akosi zmenia.

Ani Veličná to nemala ľahké. Veľká rovina i pôda akú jej mohla závidieť každá dedina. Stoličná správa sa tu usadila i remeslá prekvitali. Prišli však zlé časy a všetko sa na ruby obrátilo.

Len Dolnému Kubínu sa ani v zlých časoch nevodilo najhoršie, i keď nemal čo veľmi iným na obdiv vystavovať. Koľko že mal pôdy na hospodárenie a koľko pod stavby? Nebolo sa kde veľmi rozťahovať.

Susedia na snaženia Kubínčanov hľadeli s nevôľou. Po svojom si vysvetľovali, akými čarami sa z nich stali mešťania.

Už dávnejšie sa vedelo, že ktosi drží nad Kubínom ochrannú ruku. I tak si rozprávali:

„Ktože sa nad nami trápil, keď sa na nás veľké nešťastia valili. Skôr dáky úškrnok nám venovali. Ten hej.

A Kubínu? Aj hradní páni sa nad jeho boľačkami trápili, hľadeli ako mu pomôcť. Už nebohý mocný Thurzo s tým začal. Kubínu prial viac ako Veličnej i ostatným mestečkám. Nedalo sa to len tak prehliadnuť.“

Všetko však býva v skutočnosti oveľa zložitejšie ako sa na prvý pohľad môže zdať.

Kubínčania určite vedeli ako na to. Všelijako sa snažili osvietenú a veľkomožnú hradnú vrchnosť na svoju stranu prikloniť.

Medzi ľuďmi, aj v Dolnom Kubíne sa však hovorilo ešte niečo iné. Či bolo na tom niečo pravdy, už dnes nikto nepotvrdí, ani nevyvráti.

Nuž počúvajte a sami si urobte záver!

Raz sa osvietený pán gróf Gašpar Ilešházi, rytier zlatého rúna, jeho cisársko-kráľovskej jasnosti radca, dedičný župan Trenčianskej a Liptovskej stolice, pán hradu Likava,

ako aj hlavný župan Oravskej stolice, vracal z akejsi dlhej cesty.

Už sa zvečerievalo. Krajinu začala pomaly do svojho náručia zvierať tma. V takom čase pocestní hľadajú miesto, kde by v pokoji a hlavne v bezpečí prenocovali. Osvietený gróf mal veľmi naponáhlo a do hradu už nezostávala dlhá cesta. Práve sa chystali prebrodiť z Veľkého Bysterca do Dolného Kubína a potom zabočiť popri rieke Orava nahor.

Koč sa hojdal, občas ktorési koleso nadskočilo na veľkom zvariaku, alebo vhuplo do výmoľa. Dakedy len-len že sa koč neprevrátil.

Osvietený pán si podriemkával, sem-tam otvoril ktorési oko a nazrel okienkom von, aby sa presvedčil, koľko ešte zostáva na hrad.

V jednu chvíľu, akurát vtedy, keď už vchádzali do Dolného Kubína, v kočiari zažiarilo svetlo a oproti veľkomožnému pánovi sedel akýsi muž. Bol celý biely, akoby ho múkou v mlyne obsypali, no ani živý, ani mŕtvi.

Gašpar Ilešházi sa veľmi preľakol. Ruky vystrčil pred seba, akoby sa chcel chrániť pred akýmsi prízrakom. V jednej zvieral palicu zlatom i striebrom zdobenú a vzácnymi kameňmi vykladanú. Už-už chcel zabúchať na pohoniča, alebo drába, aby mu prišli na pomoc, no ruka mu zdrevenela. Akási sila ho zastavila.

„Dolnému Kubínu treba pomôcť," začal v tej chvíli neznámy muž. V kočiari akoby väčšia žiara vzbĺkla. Bolo tam ako vo dne.

Gašpar Ilešházi sa ešte viac preľakol. Keby nebol sedel, určite by sa mu nohy podlomili a sklátil by sa ako podťatý.

„Kto si a čo odo mňa chceš," predsa len horko-ťažko prehovoril.

„Nepamätajú sa oni na mňa? Ani na to, čo mne kubínskemu richtárovi prisľúbili?" začal oproti sediaci muž.

„Ale veď ty si už dávno...," gróf nedopovedal.

„Áno, ja som už mŕtvy, ale oni žijú a mali by sľuby plniť," ostro cudzí chlap.

Gašpar Ilešházi sa pomrvil, aj tvár mu skrivilo.

Jemu, šľachticovi, ktosi vyčíta, že si sľuby neplní? Ba ako s väzňom narába. Kto to kedy slýchal.

Opäť sa chcel zahnať palicou. Ani teraz sa nevládal pohnúť. Akási sila ho pritlačila ku stene koča. Daromná bola jeho námaha.

„Všetko sa dá aj podobrotky. Nemusí vaša veľkomožnosť hneď na zlé myslieť. Aj keď to oni radi robia. Každému dajú hneď vedieť, že sú v tomto kraji najväčším pá-

nom," začal s prísnou tvárou chlap, čo sa v koči usadil.

„Môžem sľúbiť, že sa im viac na oči neukážem, ak aj oni dodržia a splnia, na čo už dávno dali svoje šľachtické slovo. Je to moje jediné želanie. Potom sa už ani iným neukážem.

Beda, ak sa tak nestane. Po celom vidieku budem rozchyrovať, aký sú oni človek," zdôraznil chlap, čo sa za bývalého kubínskeho richtára vydával.

Gašpar Ilešházi ťažko vydychoval. Každého by po tých slovách dal zbičovať a potom uvrhnúť do temnice, odkiaľ by sa už nikdy živý nevrátil.

Keby sa bol stretol s obyčajným človekom, určite by sa tak bolo stalo. No tento takým nebol. Išla z neho žiara, bol biely ako stena, no ani živý ani mŕtvy.

Gašparovi Ilešhazimu sa tiež chvíľami zdalo, že je to len sen.

„Kubínu musí vaša osvietenosť dať to, čo najviac potrebuje," prerušil ťaživé grófove myšlienky cudzí chlap.

„Ale veď," začal gróf, no nedopovedal.

- Nebudem ja protirečiť, aspoň nie teraz, zle by som mohol pochodiť, - pomyslel si.

„A čože som to pred časom sľúbil?" skúsil gróf aspoň čas oddialiť, kým niekto nepríde na pomoc.

„Najlepšie vedia oni, čo Kubín najviac potrebuje. Jarmoky i trhy by sa tu mali konať. Poddaných treba na mešťanov povýšiť," doložil biely chlap a zažiarilo z neho ešte väčšie svetlo ako predtým.

„Porozmýšľajú o Kubíne aj o jeho obyvateľoch. Zaslúži si byť mestom a oni mešťanmi.

Porozmýšľajú," ešte zdôraznil.

„Ja sa ešte ukážem, ak slovo čo dali kedysi nedodržia, potom bude ale všelijako," s vyhrážkou sa lúčil ten istý chlap, biely ako vápnom natretá stena. Aj ostrá žiara pomaly pohasínala. Nastala tma. Len malý lampáš na kočiari akosi ostýchavo blikal.

Gašpar Ilešházi sa prekvapene obhliadal okolo seba. Aj von nazrel.

Nikoho nevidel. Len koč vŕzgal, divo sa pohojdával, občas nadskočil, alebo vhupol do jamy, ktorú voda pri poslednom daždi vyhĺbila. Do diaľky sa niesol dupot konských kopýt.

Gróf sa ešte viac zaryl do kožušín a dumal. Nebol si celkom istý, či onoho bieleho chlapa naozaj videl, alebo sa mu prisnil ťaživý sen.

Nikdy sa mu také neprihodilo, aby sa s akýmsi duchom rozprával.

8

Kubínčanom možno kedysi niečo sľúbil. Bolo to však dávno.

- A či šľachtic musí plniť sľuby, ktoré pred sedľačou dávno vyslovil? A ešte k tomu len tak pre nič-za nič komusi veľkú službu vykonať, trhy a jarmoky povoliť, ba zo sedliakov mešťanov urobiť? -

Aj na iné si pomyslel. - S duchmi sa neradno do sporov púšťať. Vedia oni potom veľa zla narobiť. -

Ťaživé myšlienky grófa neopúšťali ani na druhý deň. Aj by bol už-už pre Kubínčanov privilégium vydal, aby si myseľ upokojil. Rozmyslel si to.

Nikomu on len tak nikdy nič nedaroval. Prečo by to mal teraz urobiť? Ktosi mu chcel rozkazovať. Aj hnev ho opäť pochytil.

- A či to bolo všetko tak? - sám seba sa pýtal.

V ďalšie dni sa Gašpar Ilešházi porúčal na trenčiansky hrad. Vyčkával, čo sa bude diať a potom sa uvidí ako ďalej. Starostlivosť o Oravskú stolicu prenechal na podžupana Jóba Zmeškala.

Dni zas utekali i mesiace, ba prešiel rok. Gróf už aj zabudol na stretnutie v Dolnom Kubíne. Poľovačky, zábavy, cesty do Viedne i Pešti, ho priviedli na iné myšlienky.

V jeden sychravý jesenný deň sa zas všetko zmenilo. Depeša z Oravy si našla cestu do Trenčína. Kapitánovi Oravského hradu Jurajovi Abaffymu sa zažiadalo podeliť sa so svojim trápením. Nuž na koho iného by sa mal obrátiť ak nie na hlavného župana a direktora Oravského panstva Gašpara Ilešházího.

Grófovi písal, že v Oravskom hrade je veľmi znepokojivá situácia. Konajú sa tam čudné, ba prečudné veci.

- Ak to takto pôjde, nezostane nám nič iné len sa z hradu vysťahovať – písal hradný kapitán.

Gašpar Ilešházi sa takých slov veľmi preľakol.

- Vysťahovať sa z Oravského hradu? Ktože by kedy na také pomyslel. Eštože čo. On teraz spravuje Thurzove majetky. Čo by ostatní spolumajitelia povedali, keby sa dozvedeli, že im už Oravský hrad nepatrí? -

Keď sa gróf konečne trochu upokojil, dočítal depešu.

- Noc, čo noc sa hradom preháňajú akýsi bieli ľudia, akoby ich ktosi múkou obsypal a robia taký hluk, že sa to už vydržať nedá. Hlavne jeden, asi ich vodca alebo veliteľ, sa najviac hnevá. Vraj Vaša veľkomožnosť si za svojím slovom nestojí. Sľúbi, no nikdy sľub nedodrží. Aj to hovorí, že sa celá stolica, ba celá krajina dozvie, aká je

Vaša osvietenosť, - písal ďalej hradný kapitán.

- Ba, že hrad už nikdy nebude takým, akým bol kedysi. Všetko zlo zblízka i zďaleka sa tam udomácni. Pre panstvo a ich služobníctvo nezostane miesto. -

Gašparovi Ilešházimu sa ruky roztriasli. Skoro mu depeša z rúk vypadla.

Sadol si a dumal.

- Všetko bola pravda. Nesníval sa mi ťaživý sen, keď si pri Kubíne do koča biely chlap prisadol, ani živý, ani mŕtvy. Duch kubínskeho richtára sa so mnou chcel porozprávať a pripomenúť mi, čo som kedysi povedal. -

- Pred sľubmi sa nedá utiecť, ani na koniec sveta. Aj tam si ťa nájdu. - gróf si ťažko vzdychol.

Dal si zavolať pisára a s veľkou pokorou mu diktoval:

„Dávame na vedomie, že keď sme usilovnejšie podľa nášho svedomia uvažovali o osude a životných podmienkach obyvateľov dedinky Dolný Kubín..."

Gašpar Ilešházi sa pousmial. Akosi sa mu začalo ľahšie dýchať. Dolný Kubín mestom. Kubínčania mešťanmi, - opakoval si.

Aj sa mu to celkom pozdávalo.

Povesť skončila. Či to bolo ozaj tak? Už na tom nezáleží. Vraj z Gašpara Ilešházihо sa stal celkom iný človek. Už niky o ňom nikto nepovedal, že je samoľúby.

A duchovia?

Ukazujú sa, ale len ľuďom, ktorým treba niečo pripomenúť.

10

O krutom Thurzovi

Dávno, ešte v roku 1600 sa stalo, čo sa stať nemalo. Zemepán Michal Telekeši z lednického panstva sa z mladíckej nerozvážnosti dopustil činu, ktorý ho nakoniec priviedol ku katovi.

So svojimi priateľmi prepadol vozy, ktoré viezli dary pre panovníka Rudolfa II. od Žigmunda Báthoryho zo Sedmohradska.

Neobľúbenému panovníkovi tak chceli zle urobiť a šľachticom v širokom okolí zas radosť.

Len Thurzo, pán Oravy a iných majetkov, sa mračil, ba zdalo sa, že sa mu to aj hodilo do jeho plánov. Pred panovníkom sa môže ukázať, službu mu urobiť.

Čo ho bolo po iných. On si cestičku dláždil, kamienkami vykladal k vysnívaným hodnostiam.

Že kráčal aj po osudoch iných?

„Každý sa má starať o seba," tak hovorieval, ba i konal.

150 jazdcov a 400 pešiakov zverboval, aby odčinil potupu majestátu panovníka Rudolfa II. Hrad Lednicu dal obsadiť a vyše dvadsaťročného mládenca Michala Telekešiho chytiť.

Páni okolitých panstiev mlčali, k Thurzovi sa nepridali a hoci hrad Lednica padol, Tlekešiho sa chytiť nepodarilo.

Túlal sa horami, skrýval v dolinách, nástrahám odolával od leta do Vianoc. Až keď prišiel ten sviatočný čas a Thurzo mládenca pozval na rozhovor o amnestii do Bytčianskeho zámku, neodolal. Chorľavý a vysilený uveril slovám pána Oravy a iných majetkov.

V tých časoch sa hovorilo, že horlivosť Thurzu bola vraj preveliká. Nepozeral na nič a na nikoho. Nepomohlo ani to, že Telekeši bol účastníkom protitureckých bojov a mal aj iné zásluhy. Thurzo ho dal zavrieť do väznice v Bytčianskom zámku, odtiaľ deportovať do Bratislavy, kde ho po krátkom súde sťali.

Telekeši zomrel a s ním vymrel aj celý rod.

Toľko zaznamenala história.

Zachovala sa však povesť, ktorá hovorila aj o niečom inom. Vznikla v Bytčianskom zámku, keď tam väznili Telekešiho. Či je na nej niečo pravdy, to sa už dnes nedoz-

vieme.

V povesti sa hovorí, že Thurzo mal z chytenia a uväznenia Telekešiho veľkú radosť. Ruky si mädlil, ba pospevoval akúsi pesničku. Nedalo mu, aby sa nešiel na uväzneného mládenca zblízka pozrieť.

Zišiel do väznice a hneď z dverí sa na Telekešiho oboril:

„Neprístojnosti konať, jeho majestátu toľkú potupu vykonať."

„Iní ma na ten čin nahovorili, že by bolo treba niečo urobiť, aby sme neboli len ako tie hoviadka, priviazané k válovu," skúsil mládenec obmäkčiť Thurzu.

„Ktože sa ešte opovážil na taký čin nahovárať?" prudko pán Oravy.

Michal Telekeši mlčal. Zima ho triasla, prenikala do špiku kosti. Chlad sa dral cez steny, na ktorých sa ukladal srieň.

„Prosím o zľutovanie," zaprosil mládenec.

Juraj Thurzo ho zahriakol:

„Pros Pána Boha, aby ti odpustil, lebo jeho jasnosť je panovníkom z vôle božej a ty si zneuctil jeho majestát."

Thurzo neukázal na sebe ani náznak ľútosti hoci mal Telekeši celý život pred sebou a k tomu mal byť záchrancom starého rodu. Nezavážilo ani to, že bol šľachticom. Práve naopak, teraz chcel ukázať, že si aj s takými poradí. Svetlá na Thurzových životných cestách žiarili stále jasnejšie a toto malo byť jedno z najžiarivejších.

„Nie, nie, nieééé, za také činy treba aj trest niesť. Urážka majestátu nesmie zostať nepotrestaná," trval na svojom Thurzo.

„Skončíš v rukách kata, lebo si to za svoje konanie zaslúžiš," zakončil a bral sa hore schodmi k železným dverám.

„Môj rod vyhynie," skúsil Telekeši ešte Thurzu obmäkčiť. Potom sa bezvládne spustil popri kamennej stene na zem.

Thurzo zastal. Slová ho bodli ako najostrejšie nože.

Neraz sa so ženou o takom rozprávali, keď sa mu rodili len samé dcéry. Jeden syn tiež zomrel. Druhý žije, ale čo, keď? Život sa ľahko otočí a všetko je ináč.

- Nie, to sa mne nemôže stať," uistil sa.

„Nad tým bolo treba rozmýšľať skôr," chladne odvrkol utrápenému mládencovi a opäť sa bral k železným dverám väznice.

„Preklínam vás, aby aj váš rod také postihlo," z posledných síl zakričal Telekeši za odchádzajúcim Thurzom.

12

Mohutným chrbtom badateľne trhlo. Čokoľvek mohol počuť, aj nadávky, ba i kamene keby za ním hádzali, vydržal by to, ale aby si niekto prial, žeby jeho Thurzovský rod, ktorý patrí medzi najmocnejšie a najbohatšie vyhynul, také sa nedalo počúvať.

Načo sa potom chaporiť majetky zhŕňať, po najvyšších funkciách sa naťahovať keď... Thurzo zúrivo krútil hlavou.

„Nič také sa nemôže stať, nesmie, nikdy," vykrikoval nahlas a snažil sa byť čo najďalej od väzenia.

V ten deň sa nevedel utíšiť. Čosi v ňom hlodalo, nedalo mu pokoja.

Vracalo sa to stále a nástojčivejšie a už nikdy, ani keď sláva zatieňovala temné myšlienky, sa toho nezbavil. Možno trochu, keď bol závet dopísaný a v ňom myslel aj na také, že syn môže bez mužského potomka umrieť. Dediť budú ženy.

Nedal na sebe znať, ale do poslednej chvíľky života ho sprevádzala kliatba mladého Telekešiho.

Nedožil sa hrozného dňa. Jediný syn Imrich zomrel za záhadných okolností a nezanechal žiadneho potomka.

Rod vymrel po meči.

13

Slepý mních

Na okraji Veličnej sa nachádza vyvýšenina, ktorá je opradená mnohými povesťami. Vraj už Templári tam pobývali. Vŕšok nesie ešte aj v dnešných časoch pomenovanie Mníška.

V 17. storočí tam žil v malej chalúpke postavenej zo smrekových brvien slepý mních.

Do mestečka chodieval len zriedka, keď mu zachýbalo, bez čoho sa žiť nedalo. Aj vtedy s ľuďmi málo pohovoril.

Počúval, potom prikyvoval, alebo odmietavo krútil hlavou. Čo si myslel, nikdy pred nikým nevyjavil. Treba povedať, že to nikoho ani veľmi v mestečku nezaujímalo. Mešťania mali svoje starosti a keď celkom nemuseli o iných sa nestarali.

Koľkokrát chcel mních vstúpiť do ich rozhovoru, pokarhať ich i napomenúť, že sú aj iné hodnoty ako ligotajúce sa zlato, nad ktorým sa všetci nadchýnajú, ba i bez prepychových meštianskych domov by sa dalo v pokoji nažívať. Aj to by im vyčítal, že sa o štipku pôdy sporia, nenávidia i zlé skutky páchajú.

- Skôr sa so zverou dá porozprávať, ako s ľuďmi čo sa vo svojej pýche utápajú, - pomyslel si. Aj preto sa nikdy v mestečku dlho nezdržiaval.

Všetko sa zmenilo v októbri osudného tisícšestoosemdesiatehotretieho roka. Turci sa chystali celú krajinu zaujať. Armády sa presúvali hore-dole a ktorési aj veľké zlo páchali. Takou bola litovská armáda poľského kráľa Jána Sobieskeho, ktorá prechádzala Oravou na pomoc Viedni.

Mních vtedy prežíval najnepokojnešie časy svojho života. Spať mu nedalo, ani bdieť, len vzlykal a modlil sa.

V jednu noc nevydržal, do mestečka sa ponáhľal. Netrpezlivo zabúchal na vráta richtárovho domu.

„Zle bude. Vidím oheň, krik a zúfalstvo," vychrlil na rozospatého richtára.

Ten sa rozčertil, málo chýbalo, aby sa na mnícha nerozkričal.

Myslel si, že nočný vartáš prišiel. Také sa často stávalo. Koľkokrát musel aj v noci veci na pravú mieru priviesť, kohosi rozsúdiť, alebo do mestského väzenia privrieť, aby tam ochladol. A tu lamentujúci mních ho z postele vyženie pre akési vidiny o ohni

a bohvie ešte o čom.

„Aj mňa chytá zúfalstvo, keď ma niekto zobudí a to len preto, že on nemôže spať," hnevlivo richtár.

Lenže regule mu kázali každého vypočuť a potom podľa toho konať.

„Kde horí, odkiaľ prichádza ten krik, hoci oheň nevidím, ani nikoho nepočujem. Len ktorési psisko sa kdesi hnevá," pokračoval richtár už čosi pokojnejšie.

„Neviem, ale strašná pohroma sa na nás valí," opäť o svojom mních, hoci bola celkom pokojná noc, nikto sa ani okolo mestečka nemotal. Vzlykal a lamentoval, ruky vzpínal, modliť sa začal.

Richtár ho utišoval i sľuboval, že veci prešetrí a ak bude potrebné, urobí aj nápravu. Tak sa aj rozišli. Jeden s hromžením do postele a ten druhý vzlykajúc do svojej chalúpky.

Na druhý deň sa richtár posťažoval svojmu zástupcovi. Aj sa radili, či nezvolať boženíkov, že by spoločne dali hlavy dohromady a rozhodli, čo a ako treba konať.

„Nemá iných starostí, len druhým hlavy bantovať a nepokoj do mestečka vnášať," rozčertil sa podrichtár.

„Robôt na poli koľko čaká a čo iné treba pred zimou vykonať? A my budeme čas tráviť dohadovaním sa, aké nešťastie sa na nás valí? Stačí, aby sneh skôr zavítal a pohroma je hotová, ani nám mních nemusí radiť," doložil podrichtár.

Richtár prikyvoval. Nemohol nesúhlasiť so svojím zástupcom. Napriek tomu sa v jeho vnútri niečo dialo. Poznal mnícha. Veľa nenahovoril.

A teraz? Či samota naň doľahla?

Chvíľu sa aj s takými myšlienkami pasoval, potom ho už pohltili iné starosti, ktoré sa v mestečku nazbierali.

Niekoľko dní bol pokoj. Mních do mestečka neprišiel.

Lístie padalo zo stromov. Vietor ho tíško ukladal po okolí. Jeseň nezadržateľne postupovala krajinou.

Október sa prehupol do druhej polovice. Život v mestečku si išiel svojimi cestami. Len mnícha chytal ešte väčší žiaľ.

Opäť sa pobral za richtárom, tentoraz do úradu.

„Pre zmilovanie Božie, richtár, robte niečo!" začal plačlivo.

Richtár sa mníchovi nepotešil, ale slová, ktoré vyslovil, aj jeho znepokojili.

„Veľký oheň a ešte väčší žiaľ, nešťastné tváre ľudí vidím," pokračoval mních.

15

O ohni i veľkom žiali už richtár počul, no o nešťastných tvárach sa dozvedel len teraz.

„A koho tváre vidíš," začal vyzvedať.

„Všetkých, aj Vašu," jedným dychom vydal zo seba mních.

Richtárom badateľne myklo. Nebol schopný slovíčko vyrieknuť. Niet divu, veď počuť, že vás niekto vidí ako hrozne trpíte. Ani myslieť na také.

„A čo mám robiť, aby si tie nešťastné tváre nevidel," nenapadlo ho iné, čo by sa v tej chvíli mnícha opýtal.

„Všetkých mešťanov i sluhov z mesta preč poslať, nech sa skryjú," pohotove vyslovil mních.

Richtár opäť stál ako socha. Nikdy ešte mestečko nenechali napospas komusi a bývalo všelijako.

„Také neurobím. V žiadnych regulách sa nehovorí o utekaní z mesta," bránil sa richtár.

„Nie, nie, nieéé," dodal veľmi rázne.

Vtedy sa rozchľapili dvere a k richtárovi sa dostavil podrichtár. Hneď z dverí začal:

„Obchodníci, čo od hranice sa náhlia, hovoria, že akási divá armáda sa dolu Oravou ženie. Páli a zabíja všetko, čo jej v ceste stojí," zhurta referoval.

Richtár sa striedavo pozeral na mnícha a podrichtára. Jeden ho viac strašil ako druhý. Chvíľu mu bolo tak, že vari by najlepšie urobil, keby vzal nohy na plecia a ušiel čo najďalej. Nepočúvať ani jedného, ani druhého.

Lenže ani mešťania, ani vrchnosť by s takým nesúhlasili, aby richtár utiekol prvý, keď je najhoršie. Aj sám pred sebou by sa hanbil, keby také vykonal.

Spolu s podrichtárom vybehli pred mestský dom. Všadiaľ trma-vrma. Zlá zvesť sa po mestečku šírila ako blesk.

Už sa nedalo varovať, ani upozorňovať, ba ani rozkazovať. Každý bral osud do svojich rúk.

Jedni nakladali do vozov, iní sa brali len s batohmi a ktorýsi rumázgali nad parádnymi meštianskymi domami.

Richtár si ukazovákom podhodil predok klobúka a začal sa škrabať po čele.

„Ech, keby sme boli nášho mnícha počúvali, všetko mohlo byť ináč," lamentoval.

„A či sa dalo vtedy veriť...?" nedopovedal podrichtár.

Aj bez toho, aby sa dohovorili, začali v mestečku robiť poriadok. Veľa už

nezmohli. Do rána akosi prečkali a vtedy sa do mestečka vovalili tisícky akýchsi vojakov.

Všetko obrátili na ruby. Veľa z Veličnej nezostalo. Ruiny a veľká kopa žiaľu.

Zostal aj kopček pred Veličnou so svojím pomenovaním.

Mníška. Len mnísi sa tam už viac nikdy nezdržiavali.

Aj ten jeden-slepý, čo v povestnom roku tisícšestoosemdesiatom treťom varoval pred ohňom, krikom a zúfalstvom, zomrel práve v deň, keď stoličné mestečko postihla najväčšia katastrofa v jeho dejinách.

Aj to sa hovorilo, že jeho tvár prezrádzala veľké zúfalstvo a pootvorené ústa chceli niečo závažné povedať.

Havranský vrch

Stalo sa to veľmi dávno. Stovky rokov odvtedy prelietli nad krajinou. Ľudia, čo vtedy žili, už dávno odpočívajú na večnosti a snívajú svoj nekonečný sen. Z nebies sa na nás usmievajú, dakedy aj mračia, alebo si nad našimi činmi hlavy do dlaní chytajú. Niektorí sa nám aj hrozia.

Veď je aj prečo. Nepoučili sme sa z toho, čo postihlo ich. Nezmäkli naše srdcia nad nešťastím, ktoré postihlo iných, aby sme sa vydali na chodníčky plné dobroty, lásky a hlavne pokory.

Tí, čo sa za svoje konanie dostali do pekla, zaryto mlčia. Nič sa od nich nedá dozvedieť pre poučenie živých.

Mnohé tajomstvá sa už aj tak nikdy nedozvieme. Odniesli si ich ľudia do hrobu, tam kdesi do nenávratna, aby sa o nich nikto nikdy nedozvedel.

Ktorési sa aj tak akýmsi záhadným spôsobom dostali na svetlo sveta, aby putovali zlými i lepšími storočiami z jedného pokolenia na druhé, do dnešných čias.

Takto sa nám zachovala povesť o Havranskom vrchu. Korene má v dávnych dobách, ešte v časoch, keď sa v Zázrivej zakladala osada Havrania.

Havrany v tom vrchu nikto nevídal, pokiaľ siahala ľudská pamäť. Možno len, keď sa niektorý zatúlal na svojich cestách. Aj tak mu dali meno Havranský vrch.

Dobre vedeli, prečo tak urobili. Nikto v minulosti nič nekonal z roztopaše, ako sa to často deje dnes. Všetko malo svoj dôvod.

Ľudia chodili popod ten vrch či bolo leto, alebo zima. Jedna cesta tam, druhá naspäť. Keď boli pod ním, hovorili, že sú na pol cesty.

Z pokolenia na pokolenie sa rozprávalo o akomsi ozrutnom chlapiskovi, ktorý sa v tých končinách zdržiaval.

Hovorili mu Hromichlap.

Možno mal aj iné meno, také svoje, čo mu dali kedysi, Adam, alebo Matúš.

Ktožehovie ako to bolo v skutočnosti. A či také aj niekoho zaujímalo?

Hromichlap a hotovo.

Toho ozrutánskeho chlapa vraj vídali vchádzať do hory a potom na vrchol jedného z kopcov, čo vytŕčal nad ostatnými. Najčastejšie len tak hľadel do doliny, akoby dumal nad niečím dôležitým. Inokedy sa zas vytratil ako oblaky po daždi, keď sa nad

krajinou nastelú, spustia nadol vlahu a plávajú ďalej.

No ten ozrutánsky chlap sa nikdy natrvalo nevzdialil. Či sa mu tam páčilo, alebo pre iné si v tých končinách našiel domov?

Vedelo sa len to, že ľuďom neškodil. Pomáhal, kde sa dalo a ako najlepšie vedel.

Sedel na tej hore, za búrok chytal blesky do rúk a odhadzoval ďaleko od seba, aby nebodaj ľuďom zle nenarobili. Oblaky, čo sa dlho nad krajinou držali, rozháňal na všetky strany, ba aj pánom pohrozil, keď sa chceli na sedliakovi vŕšiť. Divú zver, čo si zuby brúsila na ovečky a teliatka, zavracal.

Ľudia, čo okolo cestu merali, len tak jedným očkom na ten vrch poškuľovali. Koho že by aj strach nepochytil? Ozrutánsky chlap na nich hľadel, očami blýskal.

Časom strach pominul.

„Veď aj on je len človek, hoci velikánsky," tak si rozprávali.

„A ešte ľuďom v núdzi pomáha," nezabudli doložiť.

Aj by boli ktorísi slovíčko prehodili. Na to i ono sa popýtali, či o radu poprosili.

Dosť bolo aj tých, čo by radi vďaku prejavili za to, že ich zlo obchádzalo.

Valasi ovce do tých končín radi vodili. Spokojne sa mohli pásť. Ani blesky sa nad nimi za búrok nepreháňali, ani divá zver ich nebantovala, ba ani iné zlá sa do tých končín neodvážili.

„Tu je váš domov," prihovoril sa raz valachom ozrutánsky chlap.

Väčšina pokrútila odmietavo hlavou. Inde mali oni chalupy, aj ženy s deťmi. Tam sa museli vracať, keď stáda dosýta v pokoji napásli.

Ktorýsi sa predsa len zamysleli. Nikdy ich dovtedy nič také nenapadlo, hoci o ozrutnom chlapovi, čo ľuďom pomáha, už všeličo vedeli, ba i na svojej koži jeho ochranu a pomoc pocítili.

„A či nám treba chodiť odtiaľto preč a potom sa opäť vracať?" dumali spoločne.

Netrvalo dlho a na tých miestach stáli salaše.

Zrazu tam bolo veselo. Z kopcov sa niesli ozveny ľudských hlasov i zvoncov pasúcich sa stád.

Žili si v pokoji. Nešťastia ich obchádzali i zlí ľudia sa tomu kraju radšej vyhli.

Onedlho si postavili aj domy i prístrešky pre zvieratá, ba aj nad menom novej osady rozmýšľali. Jedni jej chceli dať také meno, ďalší iné. Nevedeli sa hneď dohodnúť.

Tak to akosi chodí. Dobra nikdy nie je dosť pre všetkých.

Kráľovi vrchov sa nepozdávalo, že jedným ľuďom sa darí, kým iní musia aj veľa

zlého okúsiť.

„A čo ostatní?“ pýtal sa.

„Aj tí sa trápia, osady zakladajú a ktože ich chráni?“ hnevlivo dodal kráľ vrchov.

Krútil hlavou raz na jednu, potom na druhú stranu.

„Choď aj inde dobro konať,“ snažil sa prehovoriť Hromichlapa, aby navštívil aj iné končiny, v ktorých by ľudí i zvieratá ochraňoval.

„Tu ma najviac treba,“ odvrkol ozrutánsky chlap.

Kráľovi vrchov sa taká reč nepozdávala. Nebol on zvyknutý, aby mu akýsi živý tvor protirečil.

„Ber sa, kým ti hovorím podobrotky!“ prikazoval už hromovým hlasom kráľ vrchov.

Ozrutánsky chlap sa ani nehol, akoby nič nepočul. Pozeral do doliny a tešil sa, ako si tam nažívajú ľudia i zvieratá.

„Staň sa havranom,“ vykríkol po chvíľke kráľ vrchov.

Od tých čias ozrutánskeho chlapa nikto nevidel. Miesto neho sa tam havran udomácnil. Hlavu skláňal nad dolinou, akoby chcel niečo dôležité povedať. Občas zakrákal, krídlami zamával, nad dolinou zakrúžil a vrátil sa späť. Najčastejšie tak robil, keď sa veľké búrky, či iné zlá nad osadu blížili.

Všetko bolo márne. Už nemal síl, aby sa zlu do cesty postavil, osadu uchránil.

Ľudia si nakoniec zvykli. Dobro sa so zlom u nich striedalo i láska s nenávisťou, ba i hnev s pokorou. No spomienky na dobré časy sa navždy uchovali.

Prešli roky, havran sa kdesi tiež vytratil. Ľudia si rozprávali, že to bolo z veľkého žiaľu, lebo už nemohol dobro konať. Na jeho pamäť osadu pomenovali Havrania a vrch, čo nad ňou tróni Havranským vrchom.

V dávnych časoch sa valasi aj na Orave usádzali, dediny zakladali. Zemepáni to podporovali, veď mali z toho úžitok.

A valasi?

Privilégiá a slobody užívali. Bolo ich veru neúrekom. Krajinské dane nemuseli platiť, ba ani robotovať na Oravskom hrade. A koľko iných výhod požívali? O takých sa veru ostatným poddaným ani nesnívalo. Zemepán sa im ani do vážnejších záležitostiach neplietol. Keď mali medzi sebou spor vojvoda ich rozsúdil.

Nič však nebolo len tak. Povinností mali tiež neúrekom a závažných. Chránili cesty, po ktorých sa v tých časoch zlodeji a lúpežníci motali, ľudí o majetky, ba i o životy

pripravovali. Hlavne kráľovských úradníkov a kupcov sprevádzali.

Tí mladší zas konávali brannú službu na hrade. Museli byť dobre pripravení, keď dáky nepriateľ krajinu, ohrozoval.

V jednom mali starší aj mladší valasi rovnaké povinnosti. Všetci museli neustále zbraň pri sebe nosiť. Na to sa veľmi dbalo. Hradný kastelán sa neraz vybral po krajine a beda bolo takému valachovi, ktorého bez zbrane uvidel. Kuše a šípi, nože i sekerky sa im museli hompáľať na chrbte, či na opasku aj pri robotách. Beda bolo, ak niekoho on sám alebo ktorýsi z jeho ľudí trikrát po sebe upozornil. Prvá pokuta bola šesť oviec a to nebola maličkosť. Horšie bolo ak ani potom zbraň pri sebe nenosil. To už kráľ ukázal svoj hnev Celý majetok takému valachovi zhabal, ba aj iné tresty sa takému ušli.

A tu začína naša povesť o valachovi Matejovi z Medzibrodia, ktorému sa žiadna zbraň nepozdávala. Radšej sa kosou na lúke zaháňať, či sekerou stromy stínať, ako zbraň proti ľuďom používať.

Lenže rozkaz vrchnosti bol jasný. Kto sa mu vzpriečil, musel rátať s hnevom, potom už nasledovala pokuta, korbáč, temnica a dakedy aj horšie. Veru aj šibenica na takého, čo vrchnosť rozhneval a staval sa proti jej príkazom, spoza vŕšku vykúkala.

Valach Matej na to nedbal, hoci voči vrchnosti vždy patričnú úctu prejavoval. Len tie zbrane nerád nosil a to sa mu malo stať osudným.

Kráľ sa od svojich služobníkov dozvedel o neposlušnom valachovi. Najskôr sa preľakol, že jeho majetky nie sú pod riadnou ochranou. Potom sa nahneval. Prikázal, aby valacha Mateja v zbroji do hradu priviedli a do temnice zatvorili.

Na druhý deň rozhodol ináč.

„Okúsiš tvrdosť skaly, na ktorej hrad stojí. Komnatu v tom hornom hrade do nej vysekáš pre takých, čo sa tiež vrchnosti priečia.

Kuša na chrbte, nôž a sekerka pri boku, no v rukách kladivo a dláto.

Valach Matej z Medzibrodia tak deň, čo deň do úmoru, od svitu do mrku, kamienok po kamienku od skaly delil a komnatu hĺbil.

Keď minul rok a robota bola u konca, kráľ vydal nový rozkaz:

„Neposlušný valach nech v skalnej komnate väzňa stráži. Beda mu, ak nebude všetko ako má byť.“

Tak sa aj stalo. Valach Matej väzňa strážil. Kuša na chrbte, nôž na opasku a sekerka pri boku. S väzňom veľa nenahovoril. Len to najnutnejšie. Až jeden deň sa mu dostalo

do uší meno toho, čo v kamennej temnici si akýsi trest odpykáva. Vraj to kaločského arcibiskupa Petra Vardyho tam kráľ dal do najťažšej väznice zatvoriť.

Valacha Mateja žiaľ zachvátil. Smútil kadiaľ chodil.

Koľkokrát oľutoval chvíľu, keď odmietol zbraň nosiť. Bol by najradšej všetko späť vrátil. No také sa už nedalo.

- Pre veľaváženého človeka som kobku hĺbil a teraz ho v tej temnote v mukách strážim, - tak sám seba Matej trýznil.

Dumal ako aspoň trochu svojmu svedomiu uľahčiť.

Aj do týchto končín sa doniesla zvesť, že kráľ zomrel.

Valach Matej v tej chvíli nelenil a väzňa nočnou hodinou na slobodu pustil, ba až na hranicu Trenčianskej stolice odprevadil.

Prehodil si cez plece kušu, napravil nôž na opasku, oprel sa o sekerku a spokojne pobral domov do Medzibrodia. Nikdy viac sa nebránil nosiť zbrane. Veď nimi mal kraj a rodinu chrániť pred ľuďmi so zlými úmyslami. Poznal, že aj inými spôsobmi sa dá ľuďom škodiť, nielen zbraňami.